

Det ekte og det sannsynlige

Erindring som metode i forskning om barndommens miljø

Per Olav Tiller

Fordi vi har glemt så mye av våre egne erfaringer i (særlig) tidlig barndom, trenger vi – som voksne – informasjon, data, fra barn selv om hvordan verden ser ut for dem, hva de erfarer, opplever. Derfor blir barn selv viktige instrumenter i studiet av barns miljø.

Men dette krever kunnskap om disse instrumentene, om særpreg ved deres uttrykksformer, egenheter ved deres persepsjon osv. Galilea måtte kjenne sin kikkert godt for å kunne trekke slutninger om det bildet kikkerten ga ham av stjernehimmelen. Det er nødvendig å skjelne mellom de to spørsmålene: egenskaper ved instrumentet og egenskaper ved barns verden.

Dette gjelder naturligvis for våre forsøk på å ”kartlegge” barns verden, slik de opplever den. Men vanskelighetene blir selvsagt adskillig større når det gjelder barns verden i fortiden; allerede barndommen som nåtid er det ikke uproblematisk å klarlegge. Barndommen som fortid er et adskillig vanskeligere tema rent metodisk.

I denne artikkelen tar jeg delvis utgangspunkt i refleksjoner etter at jeg for noen år siden sammen med Fritz Seidenfaden skrev en bok om barndomserindringer i skjønnlitteraturen (1994). Seidenfaden var slått av inntrykket av at det knapt finnes noen norsk skjønnlitterær forfatter som ikke har produsert en bok – eller flere – om sin egen barndom. Jeg har gjort et inngående studium av en av disse, nemlig Johan Borgens *Barndommens rike* (1965), og dessuten av en rekke av hans noveller med barndom som tema.

I tillegg er jeg inspirert av de erfaringer jeg selv har gjort i sammenheng med publisering av erindringsboka *Førkrigsbarndom: Møllenberg* (1992), om barndom i en bydel i Trondheim i 1930-årene. Disse erfaringene er opplevde direkte reaksjoner fra lesere som forteller om egne barndomsopplevelser som de har kommet til å huske ved lesningen av denne boka.

Det sies at Galileas motstandere nektet å se i kikkerten hans. I noen historier tolkes dette som at de var redde for sannheten. Hvis vi nå betrakter barnet som et mulig instrument til å studere "barndom" eller barns miljø, så finnes det sikkert en tilsvarende angst hos mange voksne for å se verden med barnets øyne. Vi kan minne om det opprør det skapte blant skolens, kirkens og andre samfunnsautoriteter da den norske psykologen Åse Gruda Skard i 1938 holdt sitt radioforedrag om barns opplevelse av verden ("Korleis ter verda seg for borna"). Selve tanken vakte anklager om en jødisk-marxistisk, psykoanalytisk undergravning av samfunnet (Norsk Skoleblad 1938). Vi kan tenke oss som en parallell forskrekkelsen over et barns ærlig uttrykte iakttagelse i "Keiserens Nye Klær", en observasjon som truet autoritetenes troverdighet. Og vi har Pauli egne ord for upåliteligheten ved barns vitnesbyrd: "Da tenkte jeg som et barn, talte som et barn", beklager profeten. Med andre ord: barnet er en høyst upålitelig observatør.

Men det blir verre: Hvordan kan vi tenke oss at voksnes og eldres rapporterte erindringer skal kunne fortelle oss viktig kunnskap om barndom? Vi har jo ingen tilgang til direkte iakttagelser fra barn i fortiden, uten gjennom voksnes beretninger om sin barndom, slik de husker den. Men til alle tider har voksne presentert – muntlig eller nedskrevet – slike erindringer, med krav på sannhet, på å bli trodd. En god del av vår kunnskap om barns liv i "gamle dager" har vi hentet fra slike fortellinger. Et rimelig kriterium for sannheten i slike beretninger er at ulike historier stemmer overens, f.eks. når så å si alle selvbiografier fra krigstiden handler – mer eller mindre – om matmangel, om frykt for bombing, arrestasjon, krigshandlinger, osv. Men om erfaringer stemmer med voksnes opplevelser, er de jo ikke spesielle for barn.

I vår forskning er det fremfor alt de særlige erfaringer som er knyttet til barns situasjon vi er opptatt av, til barndom som livsfase, og til opplevelser en gjør fordi en er barn. Vi har etterhvert tilegnet oss såvidt mye erfaring og kunnskap om særegenheter ved barns opplevelseshet at vi kan "oversette" deres fortelling til et omforent "voksent" språk. Men hvor påli-

telige er disse beretningene? Når det gjelder spørsmål om fordreining, feilerindring, glemsel, fortrenkning, osv. står vi overfor store problemer. Dette gjelder på det individuelle plan, et felt for psykologer. Men det gjelder i høy grad også på samfunnsplanet. Tidlige studier har vist hvordan sosiale forhold bestemmer oppfatning av f.eks. størrelse. I Jerome Bruners klassiske studie tegnet fattige barn pengestykker – en sixpence – større enn barn fra velstående hjem gjorde. Men det kan også dreie seg om mytedannelser, moteretninger, politiske trender.

Hvis vi kunne fotografere barns omverden kontinuerlig som sett med barns øyne opp til voksen alder, slik som med et stillestående filmkamera som gjør opptak i svært langsom fart, da ville vi kunne studere hvordan verden forandrer seg gjennom barndommen. Et slikt kamera kan vise oss blomster i vekst fra knopp, og som åpner seg, visner, setter frø osv. La oss tenke oss det voksende barnet som et kamera i langsom fart, som endrer seg som barnet gjør. Barnet endrer sin verden ved å vokse.

I stedet for et kamera som ruller hele tiden, kunne det ta stillbilder med visse, jevne mellomrom. Ulike jubileer eller merkedager kan ses som tidspunkter for slike ”øyeblikksbilder”. Og de kan vi bruke til å studere historiske endringer i barnets verden. Et stadig tilbakevendende ”jubileum” er barns første skoledag. Og denne har i alle år vært beskrevet i våre dagsaviser. La oss se på journalistens beskrivelse av første skoledag i 1918, 1968 og i år, 2000.

I 1918 skrev Adresseavisen om første skoledag: ”Med tunge, motstrebende skritt og bøyet rygg og sure fjes, lunter tusener av børn til skole. Læreren sitter på kateteret med honningsøtt smil ... God maar'n kjære små, og velkommen! Takk i lige maade, svarer de små med munnen og med noget ganske andet i hjertet!” Dette var altså i 1918, en tid vi regner som langt mindre ”barnevennlig” enn vår egen.

I 1968 het det i den samme avisen: Solskinn og glade miner preger den første skoledagen. Ny klasse, ny timeplan, og noen steder flunkende nye skolelokaler.

I året 2000 skriver Adresseavisen: at barna gleder seg nok til å få mange nye venner: ”Jeg får sikkert tusen venner, jeg”, sier Grete. Barna får blomster de kan tegne, de er snart så ivrige at de glemmer at foreldrene forlater dem for en stund.

Selv holder jeg en knapp på journalisten fra 1918, for her har vi kritikk på barns vegne, og et lite snev av ”Keiserens nye klær”. Men journalistene, reporterne som skriver dette, er sannsynligvis under innflytelse av

opplevelsen av sin *egen* barndom, slik de husker den eller *tror* de husker den. Eller slik de *bør* huske den. Hvor pålitelig er da disse erindringerne?

Det utgangspunktet i egne erindringer som er spesielt relevant for betraktninger om autentisitet eller troverdighet kommer for en dag når lesere henvender seg til meg som selvbiografisk forfatter med sine "rettelser". Mange korrigerer mine opplysninger om saker de oppfatter som sentrale, og som de delvis rapporterer at boka har minnet dem på. For eksempel: "Den hårvannsflasken var ikke blå, men brun. Far hadde en slik". Eller: "Det var ikke baker Helgesen, det var Muring som solgte sånne brød. Jeg likte det så godt til skolemat", osv.

Men disse reaksjonene kan faktisk være en indikasjon på en viss autentisitet fordi det for det meste er opplevd virkelighet som gjengis. Og samtidig er det faktaopplysninger: En kjenning fra barndommen ringer og retter: "Judith, som du skriver om, bodde ikke i nummer 84, men i 86." Eller: "Det skolebesøket var i september, ikke i oktober!" Judith fikk jeg snakke med, hun var blitt hans kone, og satt like ved telefonen.

Ved en opptreden i Trondhjems Historiske Forening der jeg fortalte om arbeidet med min erindringsbok som nettopp var kommet ut, møtte jeg en forsamling der flere spontant presenterte rim og regler fra sin egen barndom, minnet om vitser barn fortalte, fortalte episoder fra skolegården, osv. En tilhører – han presenterte seg som min tremenning – forærte meg et stykke lakris, med henvisning til sidenummer i boka. Der fortelles at jeg over 60 år tidligere pleide å dele en lakris med ham, for vi ble begge sendt ut for ikke å forstyrre våre mødres fortrolige, "voksne" samtale. Flere av tilhørerne kunne fortelle at de var venner av en eller annen av mine søsken. For etableringen av et (fornyet) gammelt nettverk var presentasjonen av egne erindringer et effektivt – om utilsiktet – middel. Men ikke mindre for en utprøving av selvbiografi som metode til rekonstruksjon av barndommens lokalsamfunn.

I forbindelse med barns opptreden som vitner i rettssaker, gjøres det mange studier, f.eks. i USA. I vår sammenheng er det verd å merke seg at utsagn fra små barn, f.eks. 3-åringer, som forekommer helt uforståelige, kan bli bekreftet ved senere opplevelse hos den voksne: En mann ble beskrevet av et barn som "Sånn med ørene bakom hodet". Dette ble senere karakterisert som svært "treffende" av et voksent senere vitne. Andre treffende vitnebeskrivelser fra barn er f.eks. "sånne spisse fingre", "kake som skjelver", "moren til pappaen" (= hans kone). Detaljer som bildekk har barn gitt brukbar beskrivelse av som sjokolade, kvernhjul som trådsnelle,

dyr ”med skjegg under”, og de har beskrevet lukten av snø, sand, sten, vann!

I en kjent rettssak i USA, der en 3-åring var både offer og vitne, viste det seg at barnets beskrivelse, som grunnlag for en rekonstruksjon ved tegning, dukkelek, samtale m.m. stemte svært godt med tiltaltes senere tilståelse da han ble funnet og arrestert.

Vurderingen av objektivitet i miljøbeskrivelser som grunnlag for rettslige slutninger dreier seg – som i eksemplene på leseres ”korreksjoner” – ofte om to ting: om kontrollerbar stedfesting og tidfesting (lokalisering og datering). Dette er gjerne det svake punkt ved bruken av barn som vitner. Barnet som vitne kan tidfeste en hendelse ved å si at ”det var den dagen da Kari hadde glemt vesken sin”, eller ”det var foran huset der det luktet brent”, eller lignende. Opplevelsene virker autentiske, men er rettslig unyttige. Her oppgis det ingen dato og intet klokkeslett og ingen adresse. Det ser ut til at det er slik ”uopplevd” objektivitet som avgjør den ”juridiske” troverdigheten av fortellingen, men den er det letteste å fabrikkere. Følelsen av å bli mistrodd om vi glemmer slike detaljer – en følelse velkjent av barn – kan vekke et ubehag også hos en aldrende forsker som finner eksakte formelle angivelser stadig mindre interessante.

En beslektet følelse – men som dreier seg om et helt annet forhold – knytter seg for meg til den mer ”offisielle” mottakelsen av erindringsboka. Det dreier seg bokstavelig talt om dette produktets plassering: Både bokhandlere og folkebibliotek var noe i tvil om hvor boka skulle plasseres i hyllene: under selvbiografier, under lokalsamfunn, geografi eller kanskje historie? Denne forfatteren følte ergrelse først, så heller glede! For slike problem – klassifikasjon, kategorisering – med barns erindringer kan borge for en viss autenticitet. Boka er jo – som barndomsskildring – ingen av disse sakene: Den handler samtidig om hvem, om hva og om hvor og når: Personer og relasjoner, aktiviteter og virksomhet, tider og steder. Kort sagt er det tenkelig at forvirringen i den boklige verden skyldtes en ”inntrenger” i form av det vi med stolthet har målbåret som ”barneperspektivet”. Det minner om at barneforskning så ofte er en forskning ”på tvers”. Usedvanlige ting henger sammen, altså uten sedvane: For barndommen gjelder hva Frierich Schiller skrev om gleden: ”Deine Zauber binden wieder was die Mode streng geteilt”. Som autentisk erindring handler barndommen like mye om personer som om steder, om tider, om relasjoner.

Men i alle fall utfordres vi av mange vansker og problemer som knytter seg til bruken av voksnes barndomserindringer som metode. Om erind-

ringsmaterialet er aldri så autentisk – i henhold til visse kriterier – er det ikke ekvivalent med bruken av barnet som kilde, enten vi betrakter barnet som vitne, reporter, forteller, evt. som forsker. Det er ikke – hva vi oftest tror – barnets beretning som er upålitelig, men snarere den voksnes forhold til barndom som erindring.

Barns og voksnes opplevelsesform er ulike. Er vi interessert i å studere denne, eller er det en mer ”objektiv” miljøbeskrivelse vi tar sikte på? Er det barndommen som determinant, årsak, vi er ute etter? Vi vet – men glemmer alt for ofte – at virkningen for barns utvikling beror på hvordan forholdene oppleves av barn, f.eks. er en stor sorg hos et barn avgjørende selv om vi som voksne ikke ser noen ”objektiv” grunn til å sørge? I filmen *Citizen Kane* viste Orson Wells hvordan en glemt barnekjelke – ”Rosebud” – erindret på dødsleiet hadde vært med på å bestemme et helt livsløp.

De fleste – eller svært mange – av de studiene som ble presentert på workshopen om Barn i lokalsamfunn har brukt intervju i ulike former som sin viktigste metode, med de kjente problemer knyttet til denne teknikken. Det ble ikke presentert noen slik metode til bruk med eldre personer om deres barndom. Erindringslitteraturen, som jeg har sett nærmere på, presenterer oss for vanskelige validitets- og reliabilitetsproblemer av en helt annen art enn intervju eller observasjonsdata, for de ideelle egenskaper ved metoden kan jo ikke sikres f.eks. ved vanlig ”statistisk representativitet”. Det dreier seg ikke om noen form for kvantifiserbare data. (To like ”informanter” ville være en for mye, for det er bare de unike livshistorier som er autentiske.)

Våre vanskeligheter ved å kommunisere barndommens virkelighet har dels sammenheng med at barn på forhånd stiller med et handikap som vitne eller observatør: barndom i seg selv oppfattes som en mangeltilstand. Barn er ikke i særlig grad i stand til å gjøre objektive iakttagelser. Men dette trenger ikke å bekymre oss så lenge det ikke er virkeligheten som konsensus vi er ute etter, men snarere miljøfaktorer som utgjør barndom som formende, identitetsdannende ”elementer”. Det er jo ingen feil hos barnet at det skremmes av plutselige høye lyder (vert imot). Det er kunnskaper, viten, som er ”mangelen” hos barn. Men ikke bare hos barn. Workshopen om Barn i lokalsamfunn er jo i seg selv en innrømmelse av vår mangel på viten og kunnskap om barns verden!

En selvbiografisk forfatter forteller om sitt tidligste minne: Barnepike bar henne langs en elv. Der rakte hun hånden ut mot et trådsnelle som hun ikke kunne rekke bort til. Senere forstod hun at trådsnellen hadde vært

et kvernhjul, møllehjul. Hvordan kunne da dette være hennes tidligste minne, måtte det ikke være trådsnellen? Som hun umulig kunne vite var en trådsnelle! Vår erindring skapes altså etterhvert, den er et produkt av erfaring, av bilder vi lærer å betegne med ord.

Hvordan kan vi vite om barnets opplevelse gjengis på en sannferdig måte? Ta et eksempel på autentisk barndomserindring: ”Da jeg var tre år hadde naboen en hund som spiste barn”. Mindre autentisk, men riktigere vil det være å si: ”Da jeg var tre år, trodde jeg at naboens hund spiste barn”, og vi ”oversetter” straks utsagnet slik. Men hva om utsagnet er ”da jeg var tre år, satte naboen fyr på huset”? Noen ganger forteller barn om ting bare de kan vite. I det første utsagnet, om en hund, fortelles noe om treåringens verden, i det andre noe om treåringen selv. I gestaltpsykologien ville vi her snakke om ”figur/grunn”. Det er to ulike objekter det fortelles om. Barnets videre liv bestemmes av barnets forestilling om hunden og naboen – ikke av deres faktiske egenskaper.

I intervjuundersøkelser tror jeg det riktigste bilde vil oppnås ved en dialog der forskeren forklarer at han spør fordi hun eller han ikke vet noe som barnet vet: F.eks. om naboens hund, første skoledag osv. Dermed tenker jeg meg at det ville være nyttig å konfrontere barnet med voksnes erindring, f.eks. erindringslitteratur. Men det er noe annet vi er ute etter enn litteraturkritikk, selvsagt.

Marianne Gullestads bok om barndomserindringer er kalt *Imagined Childhoods* (1996). Omtrent samtidig presenterte en kjent lege *sin* bok *Innbilte Sykdommer*. Slik kan det se ut som at barndommen blir fratatt sin virkelighetskarakter og den selvbiografiske forfatteren i likhet med hypokonderen gjort til et offer for egen fantasi. Men dette er ikke alltid fantasiens natur eller funksjon. Liv Ullmann skriver om ”barnets virkelighet, som de voksne kaller for fantasi” (i Jensen 1996).

Memoarlitteraturen skifter (form, stil, genre) mer enn barndommen gjør. Metaforer for barndom er biografienes ”barndommens *have*”, ”reisen gjennom livet”, ”livets *skole*” (altså individet som vekst, turist eller student). I psykoanalytiske kretser var en ulykkelig barndom et ”must”. Vi finner opprør mot dette hos f.eks. Inger Hagerup. Odd Børretzen (2000): ”Der andre skriver seg vekk fra en vond barndom skriver jeg meg ut av en lykkelig”. Mary Theophilakis kaller sine barndomserindringer *Den endeløse barndommen* (1986) fordi det ikke er noen ende på hvor mange barndommer en har hatt; den forandrer seg stadig i erindringen, eller gjenskapes stadig på nytt.

Fra mitt studium av Johan Borgens *Barndommens rike* (1965), har jeg her valgt ut to avsnitt fra novellen ”For to stemmer”. Etter min vurdering er det ene – beskrivelse av en borgergutts opplevelser – svært autentisk, selvopplevd. Det andre – av en proletarpikes dag – virker bare så altfor sannsynlig – og konstruert ut fra viten mer enn opplevelse:

Gutten ”på solsiden”: ”Barndommens somre – uendelige, uendelige, lange, lyse, varme ... selskapelighet mellom voksne: glødende sigarer, japanske lykter under taket på innebygde altaner – paradiset! – barnets siesta i kastanjenes lekende skygge”.

Piken på østkanten: ”Duften av syrnet melk i spann under vannkranen og den oppstigende stank i alle bakgårdsvinduer fra doene ... den gulgrå småpiken, en dukkelek på melkebutikkens kjølige steintrapp”.

Det er helt klart at Borgen her ser guttens miljø slik han husker det med guttens øyne, selv om minnet er uttrykt i et voksent språk. Men pikens miljø er tydelig sett med hans, forfatteren Borgens øyne. Det er en rekke detaljer ved observasjonen og ved ordbruken i presentasjonen av den som viser dette: Flere betegnelser er svært boklige, voksne og klassepreget, ikke uttrykk for pikens opplevelse. Gutten virker erindret, vi ser – som lesere – verden med hans øyne. Piken er mer ”forfattet”, det er ikke så klart uttrykk for hva hun opplever (eller hva hun opplevde den gangen).

Men Borgen er særlig interessant for oss fordi han er sterkt bevisst om – og svært opptatt av – sin funksjon som ”vitne om barndommen”, der man jo ”som bekjent bedrar seg selv temmelig effektivt når man minnes eller husker”, det kan bl.a. være å ”huske at man husker” (Borgen 1965). Men det er især forholdet mellom barnet som vitne og den voksne som ”dommer” – dvs. bedømmer av troverdighet – som er et relevant tema for oss.

Ettersom Borgen mener at ”å dikte er å betro seg”, er den voksnes vantro en påkjenning. For den generelle mistroen som barnet møter i den voksnes verden forsterkes mangfoldig ved barnets fantasi (som er hva de voksne oppfatter som mistenkelig i seg selv). Dette er kanskje Borgens hovedtema, klart uttrykt i åpningsreplikken i novellen ”Sånn skal de ha det!” Her er det en lærer som har rollen som inkvisitor:

”Er du nå sikker på at dette er sant?” Lærerens nederste vestknapp ”blinket som et øie mot mig... Å, et slikt virkelig øie, hvor det bringer en mange skuffelser. Først ser de på en, begge øinene, så trofast og overbevisende som om de ville si: Bare si det til meg du, gutten min, akkurat som det er. Og så, når en er gått i fellen og har sagt det, ja da kommer anklagen om løgn. Da er en gått i fellen.

Forhør dreier det seg om også i novellen ”Benløs fugl” (Borgen 1961). Men det dreier seg for den voksne om å få bekreftet en forhåndsdom – eller frifinnelse: ”Var Per med på den historien?” spør den voksne, men har allerede bestemt seg: ”Det er jeg sikker på ikke Per var!”

Med barns følsomhet for de voksnes forventninger, må vi vokte oss: Det er bare den ærlige uvitenhet hos intervjueren som kan garantere det ærlige svar fra barn. Og barnet kan ha lyst til (triumferende) å fastslå at den voksne tar feil, like gjerne som å gjøre oss til lags. Men å ”gå i fellen” kan især gjelde barnets ”rå” observasjon (som barnet slett ikke kan sverge på sannheten av), langt mindre det barnet i alle fall allerede har lært å tolke korrekt, dvs. i samsvar med voksne ”riktige” konvensjoner.

I Almås og Gullestads samling av livserindringer (1990) beskriver en av bidragsyterne av en privat erindringsbok levende – og troverdig – et besøk av vaskehjelpen og hennes arbeid i kjelleren. Men når han – den lille gutten – ser hennes arbeidslitte, sprukne hender preget av kaldt vann og mange års slit osv., har vi vanskelig for å tro ham. Derimot er det en rime- lig voksen konklusjon – og gripende tolkning – av erindringen.

Den kunnskap som barndomserindringene gir oss er ganske problematisk i et politisk og ideologisk perspektiv. For i de mest hardnakket bekjempede ”uheldige” og ”skadelige” miljøer finner den voksne i erindringen sitt barndoms paradisi, slik som skøytehelten ”Hjallis” – Hjalmar Andersens – stadig rivningstruede ”Svart-Lamon”, med sin arbeidsløshet, tuberkulose og alkoholmisbruk (i Jensen 1996). Mens gutten ”Junior” i Aksel Jensens selvbiografi (1978) – i sin barndom i overklassens rikmannsfamilie ”på solsiden” lar oss dele opplevelsen av et sant ”barndommens helvete”. Hva er det vi leter etter?

Foreløpig får vi fortsette jakten på mer fruktbare metoder til å avdekke fortidens barndom, blant annet for bedre å kunne forstå vår egen. Som så ofte kan vi finne innsiktsgivende fortellinger i vårt skattkammer av folke-

eventyr. Denne gangen er handlingen faktisk et ”intervju” – kjent som ”Goddag mann” – ”Økseskaft!” – som gir oss forståelse. Og det skyldes at intervjupersonen – objektet – er stakk døv, noe han velger å skjule, og derfor svarer så godt han kan på de spørsmålene har *tror* blir stilt! Dermed forteller han oss ikke annet enn det han vil at vi skal vite, og det er ikke lite – vi får rede på utrolig mye om hans situasjon, virksomhet og hans person. Ytterst autentisk.

Litteratur

- Almås, Reidar og Marianne Gullestad, red. 1990. *Livshistorier. Seks bidrag til selvbiografikonkurransen "Skriv ditt liv"*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Asbjørnsen P. Chr. og J. Moe. 1932. *Folke og huldreeventyr: norske kunstneres billedutgave*. Oslo: Gyldendal.
- Borgen, Johan. 1965. *Barndommens rike*. Oslo: Gyldendal.
- Borgen, Johan. 1975. ”Å dikte er å betro seg”, Et forord om å dikte. I: Longum, Leif, red. *Flukt til virkeligheten: tekster av Johan Borgen*. Oslo: Gyldendal.
- Borgen, Johan. 1961. *Noveller i utvalg (1936-61)*. Oslo: Gyldendal.
- Borgen, Johan. 1961. Benløs fugl. I: J. Borgen *Noveller i utvalg*.
- Borgen, Johan. 1965. Sånn skal de ha det. I: J. Borgen *Barndommens rike*.
- Borgen, Johan. 1965. For to stemmer. I: J. Borgen *Barndommens rike*.
- Børretzen, Odd. Intervju i NRK, TV, 2000.
- Gullestad, Marianne. 1996. *Imagined Childhoods. Self and Society in Autobiographical Accounts*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hoem, Edvard. Barndomslandet. 1985. *Heimlandet Barndom*. Oslo: Oktober Forlaget
- Jensen, Axel. 1978. *Junior, eller Drømmen om pølsefabrikken som bibliotek*. Oslo: Cappelen.
- Jensen, Johan O. 1996. *Trondheim vår barndomsby*. Oslo: Gyldendal.
- Norsk skoleblad 1938.
- Seidenfaden og Tiller, red. 1994. *Barndom i skjønnlitteraturen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Theophilakis, Mary. 1986. *Den endeløse barndommen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tiller, Per Olav. 1992. *Førkrigsbarndom: Møllenberg*. Oslo: Pax Forlag.
- Tiller, Per Olav. 1994. Selvbiografien versus den diktete barndom. I: Seidenfaden og Tiller, red. *Barndom i skjønnlitteraturen*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.